

**«Haýwanat dünýäsini goramak we rejeli peýdalanmak
hakynda» Türkmenistanyň kanuny 2013-nji ýylyň 2-nji martynda
kabul edilen № 375-V Türkmenistanyň Kanuny esasynda güýjüni
ýitiren.**

TÜRKMENISTANYŇ

KANUNY

Haýwanat dünýäsini goramak we rejeli peýdalanmak hakynda

(Türkmenistanyň Mejlisiniň Maglumatlary 1997 ý., № 2, 17 - nji madda)

(Türkmenistanyň 30. 04.1999 ý. № 356-1 we 18.04.2009 ý. № 32-IV Kanunlary esasynda girizilen
üýtgetmeler we goşmaçalar bilen)

Şu Kanun Türkmenistanyň ýabany haýwanlaryny goramak we rejeli peýdalanmak babatdaky gatnaşyklary düzgünleşdirýär hem-de haýwanat dünýäsiniň genetiki fonduny we biologik her dürliüligini saklamaga, tebigy erkinlik şertlerinde olaryň gury ýerde, suwda, atmosferada we toprakda ýaşamagy üçin şertleri üpjün etmäge gönükdirilendir.

I. BÖLÜM

UMUMY DÜZGÜNLER

**1 madda. Haýwanat dünýäsini goramak we rejeli peýdalanmak hakynda
Türkmenistanyň kanunçylygy**

Haýwanat dünýäsini goramak we rejeli peýdalanmak hakynda Türkmenistanyň kanunçylygy şu Kanundan we Türkmenistanyň gaýry kanunlar aktlaryndan ybaratdyr.

Eger halkara şertnamalary tarapyndan haýwanat dünýäsini goramak we rejeli

peýdalanmak hakynda Türkmenistanyň kanunçylygynda göz önünde tutulandaka garanda gaýry düzgünler bellenen bolsa, onda halkara şertnamalarynyň normalary ulanylýar.

Oba hojalyk we öý haýwanlaryny, şeýle hem tebigatyň elinden alnan we gabawda saklanýan ýa-da hojalyk, medeni, ylmy, rekreasion, estetiki we gaýry maksatlar üçin ýarym gabawda saklanýan ýabany haýwanlary goramak we peýdalanmak babatyndaky gatnaşyklar Türkmenistanyň deňişli kanunçylygy bilen düzgünleşdirilýär.

Aw etmek we awçylyk hojalygy, şeýle hem balyk tutmak babatdaky gatnaşyklar Türkmenistanyň deňişli kanunlary bilen düzgünleşdirilýär.

2 madda. Türkmenistanyň haýwanat dünýäsine bolan eýeçilik

Türkmenistanda haýwanat dünýäsi diňe döwletiň eýeçiligi hasaplanýar. Türkmenistanyň hereket edýän kanunçylygy, şeýle hem halkara hukuk normalary arkaly kesgitlenýän tertipde haýwanat dünýäsiniň obýektleri babatynda Türkmenistanyň kontinental şelfinde we deňiz ykdysady zonasynynda Türkmenistan özygtyýarly hukuklara eýedir we ýurisdiksiýany amala aşyrýar.

3 madda. Haýwanat dünýäsini goramak we rejeli peýdalanmak boýunça esasy talaplar

Haýwanat dünýäsiniň ýaşaýyş sredasyna we ýagdaýyna täsir edip biljek çäreler amala aşyrylan mahalynda aşakdaky esasy talaplaryň berjaý edilmegi üpjün edilmelidir:

haýwanlaryň tebigy bileleşikleriniň bütewiligini saklamak;

tebigy erkinlik ýagdaýynda haýwanlaryň biologiki her dürlüligini saklamak;

haýwanlaryň ýaşaýyş sredasyny, kopeliş şertlerini we migrasiýa ýollaryny goramak we saklamak;

haýwanat dünýäsini ylmy taýdan barlamak, rejeli peýdalanmak we üznüksiz köpeltmek;

ilatyň saglygyny goramak, oba hojalyk we öý haýwanlarynyň kesellerinden gorumak, halk hojalygyna zyýan ýetirilmeginiň önüni almak maksady bilen haýwanlaryň sanyny düzgünleşdirmek.

HAYWANAT DÜNYÄSINI GORAMAK WE REJELI PEÝDALANMAK BABATYNDÄ DÖWLET DOLANDYRYŞY

4 madda. Haywanat dünýäsini goramak we rejeli peýdalanmak babatynda dolandyryş organlary

Türkmenistanyň Ministrler kabineti, Türkmenistanyň Tebigaty goramak ministrligi, Türkmenistanyň Döwlet balyk hojalyk komiteti, ýerli ýerine ýetiriji häkimiýet organlary we özleriniň ygtyýarlyklarynyň çäklerinde muňa ýörite ygtyýarly beýleki döwlet dolandyryş organlary haywanat dünýäsini goramak we rejeli peýdalanmak babatynda dolandyryş organlary hasaplanýar.

5 madda. Haywanat dünýäsini goramak we rejeli peýdalanmak babatda Türkmenistanyň Ministrler kabinetiniň ygtyýarlylygy

Haywanat dünýäsini goramak we rejeli peýdalanmak babatda Türkmenistanyň Ministrler kabinetiniň ygtyýaryna aşakdakylar girýär:

haywanat dünýäsini goramak we rejeli peýdalanmak babatda ýeke-täk döwlet syýasatyny durmuşa geçirmek;

haywanat dünýäsini goramak we rejeli peýdalanmak, awçylyk we balyk hojalygyny ösdürmek boýunça döwlet maksatnamalaryny tassyklamak;

haywanat dünýäsini goramak we rejeli peýdalanmak boýunça döwlet dolandyryş organlarynyň we ýerli ýerine ýetiriji häkimiýet organlarynyň işini sazlaşdyrmak we oňa gözegçilik etmek;

haywanat dünýäsine bolan eýeçilik hukuklaryny amala aşyrmak, haywanat dünýäsine ygtyýarlyk etmek we şondan peýdalanmagyň tertibini bellemek;

haywanat dünýäsini goramak we rejeli peýdalanmak babatda umumy döwlet we döwletara ähmiýetli çäreleri maliýeleşdirmek we maddy-tehniki taýdan üpjün etmek;

haywanat dünýäsiniň döwlet monitoringini we döwlet kadastryny ýöretmegiň ýeke-täk tertibini kesgitlemek;

haywanat dünýäsini goramak we rejeli peýdalanmak babatda döwlet standartlaryny düzgünlerini, limitlerini we normatiwlerini bellemek;

Türkmenistanyň Gyzyt kitaby hakyndaky Düzgünnamany we ony ýöretmegiň tertibini

tassyklamak;

haýwanat dünýäsini goramak we rejeli peýdalanmak babatda halkara hyzmatdaşlygyny amala aşyrmak;

haýwanat dünýäsini goramak we rejeli peýdalanmak babatda beýleki meseleleri düzgünleşdirmek.

6 madda. Haýwanat dünýäsini goramak we rejeli peýdalanmak babatda Türkmenistanyň Tebigatdan peýdalanmak we töwerekdäki sredany goramak ministrliginiň ygtyýarlylygy

Haýwanat dünýäsini goramak we rejeli peýdalanmak babatda Türkmenistanyň Tebigaty goramak ministrliginiň ygtyýaryna aşakdakylar girýär:

haýwanat dünýäsini goramak we rejeli peýdalanmak babatda döwlet syýasatyny durmuşa geçirmek;

haýwanat dünýäsini goramak, rejeli peýdalanmak, saklamak we köpeltmek, awçylyk hojalygyny ösdürmek boýunça döwlet maksatnamalaryny işläp taýýarlamak we durmuşa geçirmek;

haýwanat dünýäsini goramak we rejeli peýdalanmak, awçylyk hojalygyny alyp barmak boýunça wedomstwolaýyn normatiw aktlaryny işläp taýýarlamak we tassyklamak;

haýwanat dünýäsiniň goralysyna we rejeli peýdalanylyşyna, awçylyk hojalygynyň alnyp barlyşyna, şeýle hem Türkmenistanyň Gyzyl kitabyna girizilen, haýwanlaryň seýrek we ýitip gitmek howpy abanýan görnüşlerini goramak baradaky normatiw-hukuk aktlarynyň berjaý edilişine döwlet kontrolygyny amala aşyrmak;

haýwanat dünýäsini goramaga üznüksiz köpeltmäge we peýdalanmaga niýetlenen hojalyk obýektlerini we önümçilikleri gurmak we durkuny täzelemek üçin taýýarlanan proýektiden ozalky we proýekt dokumentasiýasyna döwlet ekologik ekspertizasyny geçirmek;

awçylyk hojalygyny hem-de balyk we beýleki suw haýwanlaryny tutmak kärini alyp barmak hukugyny bermek;

aw edilýän ýerleri berkitmek hakynda bellenilen tertipde teklipler taýýarlamak, aw etmegiň obýektlerini we ýerlerini kesgitlemek, aw etmegiň möwsüminiň möhletlerini bellemek;

haýwanat dünýäsiniň döwlet monitoringini amala aşyrmak we döwlet kadastryny ýöretmek;

Türkmenistanyň Ylymlar Akademiýasy bilen birlikde Türkmenistanyň Gyzyly kitabyny ýöretmek;

ygtyýarly döwlet organlary we Türkmenistan Ylymlar akademiýasy bilen ylalaşyp, Türkmenistanyň Gyzyly kitabyna ol ýa-da beýleki haýwanlary girizmek ýa-da ondan çykarmak hakynda karar kabul etmek we olary goramagyň tertibini we çärelerini kesgitlemek;

haýwanat dünýäsinden, şol sanda haýwanlaryň seýrek duş gelýän we ýitip gitmek howpy abanýan görnüşlerinden peýdalanmak üçin kwotalary kesgitlemek we ygtyýarnamalary bermek;

haýwanat dünýäsini goramak we rejeli peýdalanmak babatda, şol sanda aýratyn goralýan tebigy territoriýalarda ylmy barlaglary guramak;

Türkmenistanyň kanunçylygy arkaly Tebigaty goramak ministrligine degişli edilen beýleki meseleleri çözmek.

6¹ madda. Balyk serişdelerini we beýleki suw jandarlaryny goramak hem-de rejeli peýdalanmak babatda Türkmenistanyň Döwlet balyk hojalyk komitetiniň ygtyýarlyklary

Balyk serişdelerini we beýleki suw jandarlaryny goramak we rejeli peýdalanmak babatda şular Türkmenistanyň Döwlet balyk hojalyk komitetiniň garamygyňa degişlidir:

balyk serişdelerini we beýleki suw jandarlaryny goramak hem-de rejeli peýdalanmak babatda döwlet syýasatyny durmuşa geçirmek;

balyk baýlygyny we beýleki suw jandarlaryny goramak, rejeli peýdalanmak, saklamak we üznüksiz köpeltmek baradaky döwlet maksatnamalaryny işläp taýýarlamak hem-de durmuşa geçirmek;

balyk serişdelerini we beýleki suw jandarlaryny goramak hem-de rejeli peýdalanmak, balyk hojalygyny ýöretmek baradaky wedomstwolaýyn kadalaşdyryş aktlaryny işläp taýýarlamak hem-de tassyklamak;

balyk serişdelerini we beýleki suw jandarlaryny goramaga hem-de rejeli peýdalanmaga, balyk hojalygyny ýöretmäge döwlet gözegçiligini amala aşyrmak;

balyk hojalyk suw howdanlaryny berkitmek we balyk tutmak üçin ýerleri bermek baradaky teklipleri bellenilen tertipde taýýarlamak;

Türkmenistanyň suw giňişliklerinde we içkerki suw howdanlarynda önüm hökmünde balyk tutmak, beýleki suw jandarlaryny awlamak üçin bellenilen möçberleri kesgitlemek we ygtyýarnamalary bermek;

Türkmenistanyň kanunlary arkaly Komitetiň ygtyýarlyklaryna degişli edilen beýleki meseleleri çözmek.

7 madda. Haýwanat dünýäsini goramak we rejeli peýdalanmak babatda ýerli ýerine ýetiriji häkimiýet organlarynyň ygtyýarlylygy

Haýwanat dünýäsini goramak we rejeli peýdalanmak babatda ýerli ýerine ýetiriji häkimiýet organlarynyň ygtyýaryna aşakdakylar girýär:

degişli territoriýalarda haýwanat dünýäsini goramak we rejeli peýdalanmak babatda döwlet syýasatyny durmuşa geçirmek;

haýwanat dünýäsini goramak we rejeli peýdalanmak, saklamak hem-de üznüksiz köpeltmek, awçylyk we balyk hojalygyny ösdürmek boýunça döwlet maksatnamalarynyň durmuşa geçirilmegine ýardam etmek we territorial maksatnamalary işläp taýýarlamak;

haýwanat dünýäsini goramak we rejeli peýdalanmak babatda, eýeçiligiň formalaryna we wedomstwo taýdan degişliligine garamazdan, degişli territoriýada hojalygy ýörediji subýektleriň işini sazlaşdyrmak we oňa gözegçilik etmek;

aw edilýän ýerleri peýdalanyjylara berkitmek hakynda kararlar kabul etmek;

haýwanat dünýäsini goramak we rejeli peýdalanmak babatda jemgyýetçilik guramalarynyň we birleşikleriniň işine ýardam etmek;

haýwanat dünýäsini goramak we rejeli peýdalanmak boýunça ilaty ekologiýa taýdan terbiýelemek we bilimleri wagyz etmek.

III BÖLÜM.

HAYWANAT DÜNYÄSINI GORAMAK WE

REJELI PEÝDALANMAK IŞINE JEMGYÝETÇILIK

BIRLEŞIKLERINIŇ WE GRAŽDANLARYŇ GATNAŞMAGY

8 madda. Haýwanat dünýäsini goramak we rejeli peýdalanmak işinde jemgyýetçilik birleşikleriniň we graždanlaryň roly

Jemgyýetçilik birleşikleri we graždanlar haýwanat dünýäsini goramak we rejeli

peýdalanmak boýunça çäreleri amala aşyrmakda döwlet dolandyryş organlaryna özleriniň ustawlaryna we Türkmenistanyň kanunçylygyna laýyklykda ýardam edýärler.

9 madda. Haýwanat dünýäsini goramak we rejeli peýdalanmak babatda graždanlaryň hukuklary we borçlary

Türkmenistanyň graždanlarynyň aşakdakylara hukugy bardyr:

haýwanat dünýäsini goramak we rejeli peýdalanmak boýunça jemgyýetçilik birleşiklerini döretmäge;

haýwanat dünýäsini goramak we rejeli peýdalanmak boýunça döwlet organlarynyň çäreleriniň amala aşyrylmagyna gatnaşmaga;

haýwanlara ýowuz çemeleşilmegine ýol bermeýän, paýhaslylygyň umumy ýörelgelerine laýyk gelýän usullar bilen haýwanat dünýäsinden peýdalanmaga;

haýwanat dünýäsi hakynda doly habar almaga;

haýwanat dünýäsini goramagyň we rejeli peýdalanmagyň formalaryny kämilleşdirmek boýunça bellenen tertipde teklipler girizmäge;

haýwanat dünýäsini goramak we rejeli peýdalanmak hakyndaky kanunçylygyň özlerine mälim bolan bozulmalary hakynda habar bermäge.

Türkmenistanyň graždanlary aşakdakylara borçludylar:

haýwanat dünýäsini aýamaga we goramaga;

haýwanat dünýäsini goramak we rejeli peýdalanmak babatynda Türkmenistanyň kanunçylyk aktlarynyň talaplaryny berjaý etmäge;

haýwanat dünýäsiniň goralmagyna we peýdalanylmagyna kontrollýgy amala aşyrýan organlaryň wezipeli adamlarynyň kanuny talaplaryny ýerine ýetirmäge;

haýwanat dünýäsine we onuň ýaşaýan sredasyna ýetirilen zyýanyň öwezini öz wagtynda dolmaga.

IV BÖLÜM

HAÝWANAT DÜNYÄSINDEN PEÝDALANYLMAGY

10 madda. Haýwanat dünýäsini peýdalanyjylar

Eýeçilik formalaryna we wedomstwo taýdan degişlilikine garamazdan kärhanalar, edaralar we guramalar, daşary ýurt ýuridik taraplar, Türkmenistanyň graždanlary we Türkmenistanyň territoriýasynda ýaşayan ýa-da oňa gelýän gaýry adamlar haýwanat dünýäsini peýdalanyjylar bolup bilerler.

11 madda. Haýwanat dünýäsinden peýdalanmagyň görnüşleri we tertibi

Türkmenistanyň kanunçylygynda göz önünde tutulan talaplar berjaý edilen mahalynda haýwanat dünýäsinden peýdalanmagyň aşakdaky görnüşleri amala aşyrylyp bilner:

aw etmek;

suwda ýaşayan oňurgasyzlaryň we deňiz süýdemijileriniň awlanylmagyny goşmak bilen balyk tutmak;

aw etmegiň we balyk tutmagyň obýektlerine degişli bolmadyk haýwanlary awlamak;

hojalyk, ylmy, medeni aň-bilim, terbiýeçilik, rekreasion we estetiki maksatlar üçin haýwanat dünýäsinden peýdalanmak;

haýwanlaryň önümlerini almak maksady bilen olary ulanmak;

Türkmenistanyň kanunçylygy arkaly haýwanat dünýäsinden peýdalanmagyň beýleki görnüşleri hem nazarda tutulyp bilner.

Haýwanat dünýäsinden peýdalanmaklyk haýwanat dünýäsiniň obýektlerini olaryň ýaşayan sredasyndan aýyrmak arkaly ýa-da aýyrman amala aşyrylýar.

Haýwanlary ýaşayyş sredasyndan aýyrmazdan we olara zyýan ýetirmezden haýwanat dünýäsinden peýdalanmaklyk umumy tebigatdan peýdalanmak tertibinde mugt amala aşyrylýar.

Haýwanat dünýäsiniň obýektlerin ýaşayyş gurşawyndan aýyrmak bilen, olardan peýdalanmak töleglidir.

Ýaşayyş sredasyndan ygtyýarnamasyz aýyrmak gadagan edilen haýwanat dünýäsiniň obýektleriniň sanawy Türkmenistanyň Ministrler kabineti tarapyndan tassyklanylýar.

12 madda. Ýuridik we fiziki taraplaryň haýwanat dünýäsini peýdalanmak bilen

baglanyşly işine ygtyýarnama bermek

Haýwanat dünýäsini ulanmak bilen bagly işler, Türkmenistanyň Gyzyl kitabyna girizilen görnüşleri goşmak bilen, şol sanda suwda ýaşayan süýdemdirijiler we oňurgasyzlar, Türkmenistanyň kanunçylygynda bellenen tertipde tebigy baýlyklary peýdalanmak we daşky gurşawy goramak işini ýerine ýetirmeklige ygtyýarnama alan edara görnüşindäki we şahsy taraplar haklydyr.

13 madda. Haýwanat dünýäsini peýdalanyjylaryň hukuklary we borçlary

Haýwanat dünýäsini peýdalanyjylaryň aşakdakylara hukugy bardyr:

haýwanat dünýäsiniň obýektlerini goramak we peýdalanmak meseleleriniň çözülmegine gatnaşmaga;

haýwanat dünýäsiniň tutulan obýektlerine hem-de olardan alnan önüme bolan eýeçilige;

haýwanat dünýäsinden peýdalanmagyň rugsat berlen görnüşlerini amala aşyrmagyň barşynda alnan önümleriň gaýtadan işlenilmegini goşmak bilen kömekçi hojalygyny alyp barmaga;

haýwanat dünýäsiniň obýektlerinden önüm öndürmäge we şolardan ýasalan önümleri ýerlemäge;

haýwanat dünýäsiniň obýektleriniň ýaşayyş sredasynyň ýaramazlaşmagyna we ölümüne getiren, ýuridik taraplaryň we graždanlaryň hukuga garşy hereketleri bilen ýetiren zyýany üçin Türkmenistanyň kanunçylygynda bellenen tertipde talaplar bildirmäge.

Haýwanat dünýäsini peýdalanyjylar peýdalanmagyň görnüşlerine baglylykda şulara borçludylar:

haýwanat dünýäsinden peýdalanmagyň bellenen kadalaryny, normalaryny we möhletlerini berjaý etmäge;

tebigy bileleşikleriň bitewiliginiň bozulmagyna ýol bermeýän we ilatyň, daş-töweregi gurşap alýan tebigy sredanyň howpsuzlygyny, peýdalanmaga rugsat berilmedik haýwanlaryň goralmagyny üpjün edýän usullar bilen haýwanat dünýäsinden peýdalanmaga;

haýwanlaryň ýaşayyş sredasynyň bozulmagyna ýol bermezlige;

haýwanlaryň sanynyň hasaba alnyşyny hem-de olaryň ýaşayyş sredasynyň ýagdaýyny gowulandyrmak boýunça çäreleri geçirmäge;

haýwanat dünýäsini köpeltmäge gönükdirilen zerur toplumlaýyn çäreleri geçirmäge;

haýwanat dünýäsiniň goralysyna we rejeli peýdalanylyşyna kontrolygy amala aşyran döwlet we gaýry organlara hemme taraplaýyn kömek bermäge;

haýwanat dünýäsini goramak, üznüksiz köpeltmek we rejeli peýdalanmak boýunça Türkmenistanyň kanunçylygynda göz önünde tutulan beýleki talaplary ýerine ýetirmäge.

14 madda. Haýwanat dünýäsinden peýdalanmagyň möhletleri

Haýwanat dünýäsi hemişelik ýa-da wagtlaýyn peýdalanmaga berilýär.

Deslapdan möhlet bellenilmedik bolsa, haýwanat dünýäsini peýdalanmaklyk hemişelik diýlip hasap edilýär.

Haýwanat dünýäsinden wagtlaýyn peýdalanmagyň möhletleri degişli şertnama we ygtyýarnama bilen bellenilýär.

15 madda. Haýwanat dünýäsinden peýdalanmak hukugyny togtatmak üçin esaslار

Haýwanat dünýäsinden peýdalanmak hukugy aşakdaky halatlarda doly ýa-da kem-käsleýin togtadylmaga degişlidir:

peýdalanmak zerurlygy aradan aýrylanda we ondan meýletin ýüz öwrülende;

peýdalanmagyň bellenilen möhleti gutaranda;

haýwanlary goramak maksady bilen ýa-da döwlet hajatlary üçin haýwanat dünýäsiniň haýsydyr bir görnüşini peýdalanmakdan aýyrmak zerurlygy bolanda;

peýdalanmak hukugy berlen ýuridik taraplar ýatyrylanda;

haýwanat dünýäsini goramak we peýdalanmagyň bellenilen kadalarynyň, normalarynyň we talaplarynyň gödek bozulan ýagdaýlarda.

16 madda. Awçylyk we balykçylyk obýektlerine degişli bolmadyk haýwanlary tutmak

Aw awlamak we balyk tutmak obýektlerine degişli bolmadyk haýwanlary tutmaga

haýwanat dünýäsinden peýdalanýanlara ygtyýar edilýär.

Aw awlamak we balyk tutmak obýektlerine degişli bolmadyk, diňe haýwanat dünýäsini goramak we ondan peýdalanmak barada ýörite ygtyýarly döwlet organlarynyň berýän ygtyýarlary boýunça tutulýan haýwanlaryň görnüşleriniň sanawlary, şeýle hem haýwanlaryň tutmak gadagan edilýän görnüşleriniň sanawy Türkmenistanyň Tebigaty goramak ministrligi tarapyndan, Türkmenistanyň Döwlet balyk hojalyk komiteti tarapyndan kesgitlenilýär we Türkmenistanyň Ministrler kabineti tarapyndan tassyklanylýar.

17 madda. Ýylanlary tutmak

Türkmenistanyň territoriýasynda ýylanlaryň hemme görnüşi diňe Türkmenistanyň Tebigaty goramak ministrliginiň berýän rugsatnamalary esasynda tutulyp bilner.

Türkmenistanyň territoriýasynda ilatly punktlardan, olaryň töwereginde bellenen degişli zonalardan, ilatyň köpçülikleýin dynç alýan ýerlerinden we kurort zonalaryndan başga ýerlerde ýylanlaryň hemme görnüşini özbaşdak tutmak gadagandyr.

Şu maddada agzalan ilatly punktlaryň töweregindäki zonalar ýerli ýerine ýetiriji häkimiýet organlary tarapyndan belleniýär.

18 madda. Haýwanat dünýäsinden hojalyk, ylmy, medeni aň-bilim, terbiýeçilik, rekreasion we estetiki maksatlar üçin peýdalanmak

Haýwanat dünýäsinden haýwanlary tebigy sredadan aýyrmazdan hojalyk, ylmy, medeni aň-bilim, terbiýeçilik, rekreasion we estetiki maksatlar üçin gözegçilik etmegiň, tagmalamagyň, fotosurata düşürmegiň we barlaglaryň başga usullarynyň dürli görnüşleri arkaly peýdalanylmagy, eger şol usullar haýwanlara ýa-da olaryň ýaşaýan sredasyna zyýan ýetirmeýän we haýwanat dünýäsinden beýleki peýdalanyjylaryň hukuklaryny bozmaýan bolsa, eger şonuň ýaly maksatlar üçin peýdalanmaga gadagan edilen halatlaryndan başga halatlarda ýörite rugsat almazdan we mugt peýdalanmaga ýol berilýär.

Haýwanat dünýäsinden hojalyk, ylmy, medeni aň-bilim, terbiýeçilik, rekreasion we estetiki maksatlar üçin haýwanlary tebigy sredadan aýryp peýdalanmak şu Kanunyň 11 maddasy tarapyndan bellenen tertipde amala aşyrylýar.

19 madda. Haýwanlaryň peýdaly alamatlaryny we önümlerini ulanmak

Haýwanlaryň peýdaly alamatlaryny we önümlerini ulanmak üçin haýwanlary tebigy sredadan aýyrmazdan we olaryň ýaşayan sredasyňa zyýan ýetirmezden peýdalanmaga, käbir halatlarda bolsa Türkmenistanyň Tebigaty goramak ministrliginiň berýän rugsatnamalary boýunça bellenilen tertipde haýwanlary tebigy sredadan aýryp peýdalanmaga ýol berilýär.

Haýwanlary önümlerini almak maksady bilen olary peýdalanmagyň kadalary Türkmenistanyň Tebigaty goramak ministrligi tarapyndan bellenilýär.

20 madda. Zoologik kolleksiyalary döretmek we olaryň üstüni ýetirmek

Haýwanlary tebigy sredadan aýyrmak ýoly arkaly ýörite zoologik kolleksiyalary döretmäge we onuň üstüni ýetirmäge (zooparklaryň, haýwanat baglarynyň, sirkleriň, pitomnikleriň, akwariumlaryň, janly kolleksiyalary, şeýle hem haýwanlaryň gäpleriniň, preparatlarynyň we bölekleriniň ýygnalmagy) Türkmenistanyň Tebigaty goramak ministrligi tarapyndan berilýän rugsatnamalar boýunça ýol berilýär.

Eýeçiligiň görnüşine garamazdan, ylmy, medeni, okuw-terbiýeçilik ýa-da estetik babatlarda gymmatly bolan zoologik kolleksiyalar, şol sanda zoologiýa institutlarynyň, uniwersitetleriň, muzeýleriň ylmy kolleksiyalary, şeýle hem käbir meşhur kolleksiya eksponatlary döwlet hasabyna alynmaga degişlidir.

Şolar ýaly kolleksiyalaryň eýesi bolan ýuridik we fiziki taraplar Türkmenistanyň Tebigaty goramak ministrligi tarapyndan tassyklanylýan zoologik kolleksiyalaryny saklamagyň, hasaba almagyň we peýdalanmagyň kadalaryny berjaý etmäge borçludylar.

21 madda. Ýabany haýwanlaryň aýry-aýry görnüşleriniň sanyny düzgünleşdirmek

Ilatyň saglygyny goramak, oba hojalyk mallarynyň we beýleki öý haýwanlarynyň kesellemekleriniň önüni almak, halk hojalygyna zyýan ýetmeginiň önüni almak maksady bilen ýabany haýwanlaryň aýry-aýry görnüşleriniň sanyny düzgünleşdirmek baradaky çäreler geçirilýär.

Sany düzgünleşdirilmäge degişli bolan haýwanlaryň görnüşleri we olaryň sanyny düzgünleşdirmek baradaky çäreleri geçirmegiň tertibi Türkmenistanyň Tebigaty goramak ministrligi tarapyndan degişli ylmy guramalaryň hödürlän maslahatlarynyň nazara alynmagy we ýer hem suw resurslaryny goramagy amala aşyran ýörite ygtyýarly döwlet dolandyryş organlary bilen ylalaşylmagy esasynda kesgitlenilýär.

V BÖLÜM

HAYWANAT DÜNYÄSINI GORAMAK

22 madda. Haywanat dünýäsini goramagy üpjün etmek baradaky çäreler

Haywanat dünýäsini goramak şu aşakdaky ýollar bilen üpjün edilýär:

haywanat dünýäsini goramak, rejeli peýdalanmak we üznüksiz köpeltmek baradaky düzgünleri hem-de normalary bellemek;

haywanat dünýäsinden peýdalanmakda gadagan etmeleri we çäklendirmeleri bellemek;

haywanat dünýäsini özbaşdak peýdalanmakdan we ondan peýdalanmagyň bellenen tertibiniň beýleki bozulmalaryndan goramak;

haywanlaryň ýaşayan sredasyny, köpeliş şertlerini we migrasiýa ýollaryny goramak;

önümçilik prosesleri amala aşyrylanda haywanlaryň heläk bolmagynyň önüni almak;

goraghanalary, zakaznikleri döretmek we aýratyn goralýan beýleki territoriýalary belläp goýmak;

haywanlaryň seýrek duş gelýän we ýitip gitmek howpy astynda ýören görnüşlerini gabawda saklamak arkaly köpeltmek;

haywanlaryň zoologik kolleksiyalary üçin alynmagyny we özbaşdak alnyp gidilmegini çäklendirmek;

haywanlar kesellän halatynda, tebigy betbagtçylyk wagtynda we beýleki sebäplere görä haywanlara ölüm howpy abanan halatlarynda olara kömek bermek;

haywanat dünýäsini goramak baradaky çäreleri esaslandyrmaga gönükdirilen ylmy barlaglary guramak;

graždanlary haywanat dünýäsine adamkärçilikli garaýyş ruhunda terbiýelemek;

haywanat dünýäsini goramagy köpçülikleýin habar beriş serişdeleri arkaly wagyz etmek;

haywanat dünýäsini goramak baradaky beýleki çäreleri durmuşa geçirmek hem-de başga talaplary bellemek.

23 madda. Haýwanat dünýäsinden peýdalanmakda çäklendirmeleri we gadagan etmeleri bellemek

Haýwanlary gorap saklamak we üznüksiz köpeltmek maksady bilen Türkmenistanyň Tebigaty goramak ministrligi Türkmenistanyň Ministrler kabineti bilen ylalaşyp, belli bir territoriýada ýa-da belli bir möhletde haýwanat dünýäsinden peýdalanmagyň käbir görnüşleriniň amala aşyrylmagyny, şonuň ýaly-da haýwanlaryň aýry-aýry görnüşlerinden peýdalanmagy çäklendirip ýa-da doly gadagan edip biler.

24 madda. Ilatly punktlar, kärhanalar we beýleki obýektler erleşdirilende, proýektirlenende hem-de gurlanda haýwanlaryň ýaşaýan sredasyny we köpeliş şertlerini goramak

Ilatly punktlar, kärhanalar, desgalar we beýleki obýektler ýerleşdirilende, proýektirlenende hem-de gurlanda, bar bolan tehnologik prosesler kämilleşdirilende we olaryň täzeleri ornaşdyrylanda, tarp ýerler, batgalaşan territoriýalar, kenar ýakasyndaky we gyrymsy agaçly territoriýalar oba hojalyk dolanyşygyna girizilende, ýerler meliorasiýalaşdyrylanda, tokaýdan peýdalanmak amala aşyrylanda, geologiýa -gözleg işleri geçirilende, gazylyp alynýan peýdaly magdanlar çykaryllanda, oba hojalyk mallarynyň bakylýan we sürlüp geçilýän ýerleri kesgitlenende, turistik marşrutlar işlenip taýýarlanyllanda hem-de ilatyň köpçülikleýin dynç alýan ýerleri guralanda haýwanlaryň ýaşaýan sredasyny we köpeliş şertlerini goramak baradaky çäreler göz önünde tutulmalydyr we durmuşa geçirilmelidir.

25 madda. Haýwanlaryň migrasiýa ýollaryny gorap saklamagy üpjün etmek

Demir ýollar, şosse ýollar, turbaprowod we beýleki transport magistrallary, elektrik geçiriji we aragatnaşyk liniýalary, şeýle hem kanallar, bentler we beýleki gidrotehniki desgalar ýerleşdirilende, proýektirlenende hem-de gurlanda haýwanlaryň migrasiýa ýollarynyň goralyp saklanylmagyny üpjün edýän çäreler işlenip taýýarlanylmaladyr we durmuşa geçirilmelidir.

26 madda. Önümçilik prosesleri amala aşyrylanda we transport serişdeleri ulanyllanda haýwanlaryň heläkçiliginiň önüni almak

Önümçilik prosesleri amala aşyrylanda we transport serişdeleri ulanylanda haýwanlaryň heläk bolmagynyň önüni almak barada çäreler geçirilmelidir.

Haýwanlaryň heläk bolmagynyň önüni almak barada bellenen çäreleri amala aşyrmazdan, önümçilik materiallaryny we galyndylaryny saklamak, guran otlary ormak we otlamak, tokaý agaçlarynyň töňňelerini köwlemek hem-de işbil taşlamak üçin we üznüksiz köpelmek üçin ähmiýeti bar bolan derýa akymalarynyň ugurlaryny, suw howdanlaryny we olaryň uçastoklaryny bejermek gadagan edilýär.

27 madda. Haýwanlary goraghanalarda, zakazniklerde we aýratyn goralýan beýleki tebigy territoriýalarda goramak

Döwlet goraghanalarynyň, zakaznikleriň territoriýalarynda we beýleki aýratyn goralýan tebigy territoriýalarda haýwanat dünýäsinden peýdalanmagyň aýry-aýry görnüşlerini amala aşyrmak hem-de haýwanat dünýäsini goramak maksatlary bilen bir ýere sygyşmaýan beýleki işler gadagan edilendir ýa-da çäklendirilendir.

Goraghanalarda, zakazniklerde we beýleki aýratyn goralýan tebigy territoriýalarda haýwanat dünýäsini goramagyň we ondan peýdalanmagy amala aşyrmagyň tertibi Türkmenistanyň kanunlary tarapyndan belleniýär.

28 madda. Haýwanlaryň seýrek duş gelýän we ýitip gitmek howpy astyndaky görnüşlerini saklamak hem-de olary gabaw we ýarym gabaw şertlerinde köpeltmek

Haýwanat dünýäsini goramak we ondan rejeli peýdalanmak baradaky döwlet organlary haýwanlaryň seýrek duş gelýän we ýitip gitmek howpy astynda ýören, tebigy şertlerde üznüksiz köpeldilip bilinmejek görnüşlerini gorap saklamak maksady bilen, haýwanlaryň şu görnüşlerini gabaw ýagdaýynda ýa-da ýarym gabaw şertlerinde, şol sanda zooparklary ýöriteleşdirmek ýoly bilen we pitomnikleri guramak arkaly olaryň köpeldilmegi üçin gerek bolan zerur şertleri döretmek barada çäreleri görmäge borçludylar.

Haýwanat dünýäsiniň obýektlerini ýarym gabaw şertlerinde saklamaga we olary emeli usulda döredilen ýaşaýyş sredasynda köpeltmäge diňe Türkmenistanyň Tebigaty goramak ministrliginiň rugsatnamalary boýunça ýol berilýär.

29 madda. Haýwanlaryň seýrek duş gelýän we ýitip gitmek howpy astyndaky görnüşleriniň goralmagy

Haýwanlaryň seýrek duş gelýän we ýitip gitmek howpy astyndaky görnüşlerini saklamak we olary goramak hem-de rejeli peýdalanmak boýunça zerur çäreleri görmek maksady bilen Türkmenistanyň Gyzyt kitaby ýöredilýär.

Türkmenistanyň Gyzyt kitaby ýabany haýwanlaryň seýrek duş gelýän we ýitip gitmek howpy astyndaky görnüşleriniň (kiçi görnüşleriniň we ukyply toparynyň) ýagdaýy hakyndaky maglumatlaryň we olary goramak boýunça çäreleriň jemini özünde saklaýar.

Seýrek duş gelýän we ýitip gitmek howpy astyndaky haýwanlaryň görnüşleriniň heläkçiligine, sanynyň kemelmegine we ýaşayan sredasynyň bozulmagyna getirip biljek hereketler gadagan edilýär.

Türkmenistanyň Gyzyt kitabynda girizilen ýabany haýwanlaryň ýaşayyş sredasyndan aýrylmagyna we olaryň öz tebigy sredasynda dolandyrylyp getirilmegine diňe aýratyn halatlarda, Türkmenistanyň Tebigaty goramak ministrliginiň, Türkmenistanyň Döwlet balyk hojalygy komitetiniň berýän rugsatnamalary boýunça ýol berilýär.

30 madda. Ösümlikleri goraýyş serişdeleri we beýleki preparatlar ulanylanda we daşalanda haýwanat dünýäsini we haýwanlaryň ýaşayyş sredasyny goramak

Ösümlikleri goraýyş serişdeleri, olaryň ösüşini çaltlandyryjylar, mineral dökünler we halk hojalygynda peýdalanylýan beýleki preparatlar ulanylan mahalynda haýwanat dünýäsini goramagyň we haýwanlaryň ýaşayyş sredasyny goramagyň talaplary göz önünde tutulmalydyr.

Haýwanlaryň heläk bolmagynyň we olaryň ýaşayan sredasynyň ýaramazlaşmagynyň önüni almak maksady bilen oba hojalyk kärhanalary, tokaý hojalygy we beýleki guramalar hem-de graždanlar şu görkezilen preparatlary daşamagyň, saklamagyň we ulanmagyň düzgünlerini berjaý etmäge borçludylar.

Ösümlikleri goraýyş serişdeleri, olaryň ösüşini çaltlandyryjylary, mineral dökünleri we halk hojalygynda peýdalanylýan beýleki preparatlary ulanmagyň düzgünleri, şeýle hem görkezilen preparatlaryň sanawy Türkmenistanyň Tebigaty goramak ministrligi we şu işlere ýörite ygtyýarly beýleki döwlet organlary bilen ylalaşylmaga degişlidir.

31 madda. Haýwanlaryň göçürilmegi, klimata uýgunlaşmagy we çakyşdyrylmagy, olary Türkmenistana getirmek we Türkmenistanyň çäklerinden daşary çykarmak

Haýwanlary ýaşajak täze ýerine göçürmäge, haýwanlaryň Türkmenistanyň haýwanat

dünýäsi üçin täze görnüşlerini klimata uýgunlaşdyrmaga, haýwanlaryň çakyşdyrylmagy baradaky çäreleri geçirmäge, şeýle hem olary Türkmenistana getirmäge we Türkmenistanyň çäklerinden daşary çykarmaga ylmy-barlag we hojalyk maksatlary üçin degişli ylmy guramalaryň çykaran netijeleri göz önünde tutulyp, Türkmenistanyň Tebigaty goramak ministrliginiň, Türkmenistanyň Döwlet balyk hojalygy komitetiniň berýän rugsatnamalary boýunça ýol berilýär.

32 madda. Haýwanat dünýäsini goramagyň başga çäreleri

Ýerden peýdalanyjylaryň, tokaýdan peýdalanyjylaryň, suwdan peýdalanyjylaryň we ýerasty baýlyklaryndan peýdalanyjylaryň hukuklary Türkmenistanyň kanunlaryna laýyklykda haýwanat dünýäsini goramagyň bähbitleri üçin çäklendirilip bilner.

VI BÖLÜM

HAYWANAT DÜNYÄSINIŇ DÖWLET HASABA ALNYŞY, DÖWLET KADASTRY WE MONITORINGI

33 madda. Haýwanlaryň döwlet hasaba alnyşy we haýwanat dünýäsiniň döwlet kadastry

Haýwanat dünýäsiniň goralmagyny üpjün etmek we ony rejeli peýdalanmak üçin haýwanlaryň döwlet hasaba alnyşy geçirilýär hem-de haýwanlaryň görnüşleriniň geografik taýdan ýaýraýşlary, olaryň sany, bolýan ýerleriniň häsiýetnamasy we hojalyk taýdan peýdalanylyşy hem beýleki maglumatlary özünde jemleýän haýwanat dünýäsiniň döwlet kadastry alnyp barylýar.

Haýwanlaryň döwlet hasaba alnyşy we haýwanat dünýäsiniň kadastryňyň ýöredilmegi Türkmenistanyň Tebigaty goramak ministrligi tarapyndan tassyklanylýan ýeke-täk metodika boýunça haýwanat dünýäsini peýdalanyjylar tarapyndan berilýän maglumatlar esasynda amala aşyrylýar.

Haýwanlaryň döwlet hasaba alnyşyny we haýwanat dünýäsiniň döwlet kadastryňy ýöretmegi amala aşyrmagyň tertibi Türkmenistanyň Ministrler kabineti tarapyndan belleniýär.

34 madda. Haýwanat dünýäsiniň döwlet monitoringi

Haýwanat dünýäsiniň döwlet monitoringi haýwanat dünýäsiniň sanyna, bolýan obýektleriniň fiziki ýagdaýyna, olaryň bolýan sredasynyň gurluşyna, hiline we meýdanyna yzygiderli edilýän gözegçilikleriň sistemasydyr.

Haýwanat dünýäsiniň döwlet monitoringi görkezilen görkezijileri öz wagtynda ýüze çykarmak, olaryň özgerişine baha bermek, ýaramaz prosesleriň we biologik dürli-dürlüligi saklap galmak üçin hadysalaryň netijelerini ýok etmek barada duýdurmak, haýwanat dünýäsiniň bolýan ýerlerini amatly şertler bilen üpjün etmek hem-de olary ylmy esaslarda peýdalanmak maksady bilen geçirilýär.

Haýwanat dünýäsiniň döwlet monitoringini ýöretmegiň tertibi Türkmenistanyň Ministrler kabineti tarapyndan bellenilýär.

VII BÖLÜM

HAYWANAT DÜNYÄSINI GORAMAGY WE REJELI PEÝDALANMAGY YKDYSADY TAÝDAN DÜZGÜNLEŞDIRMEK

35 madda. Haýwanat dünýäsini goramagy we rejeli peýdalanmagy ykdysady taýdan düzgünleşdirmegiň maksatlary hem wezipeleri

Haýwanat dünýäsini goramagy we rejeli peýdalanmagy ykdysady taýdan düzgünleşdirmek haýwanat dünýäsini peýdalanýanlar bilen tebigat çeşmeleriniň beýleki görnüşlerini peýdalanýanlaryň arasynda haýwanat dünýäsiniň obýektlerini goramak hem peýdalanmak babatda ykdysady gatnaşyklary ýola goýmagy we düzgünleşdirmegi, haýwanat dünýäsiniň peýdalanylandygy üçin tölegler sistemasyny emele getirmegi we haýwanat dünýäsini goramagyň, onuň üznüksiz köpelmeginiň hem-de rejeli peýdalanylmagynyň durnukly ykdysady esaslaryny döretmegi, haýwanat dünýäsini goramak hem rejeli peýdalanmak babatda döwletiň we haýwanat dünýäsini peýdalanýanlaryň bähbitleriniň ykdysady taýdan goralmagyny göz önünde tutýar.

36 madda. Haýwanat dünýäsini goramagy we rejeli peýdalanmagy düzgünleşdirmegiň gurluşy

Haýwanat dünýäsini goramagy we rejeli peýdalanmagy ykdysady taýdan düzgünleşdirmek şulary göz önünde tutýar:

haýwanat dünýäsiniň obýektleriniň hasaba alnyşyny we olara berilýän bahany;

haýwanat dünýäsinden peýdalanylandygy üçin ykdysady taýdan esaslandyrylan tölegler sistemasyny;

haýwanat dünýäsiniň, obýektleriniň goralmagyny we üznüksiz köpelmegi boýunça geçirilýän çäreleriň býujet tarapyndan maliýeleşdirilmegini;

haýwanat dünýäsini goramak we rejeli peýdalanmak hakyndaky kanunçylygyň bozulandygy üçin salynýan jerimeleriň we bildirilýän talaplaryň ykdysady taýdan esaslandyrylan sistemasyny;

haýwanat dünýäsiniň bikanun gazanylan obýektleriniň we onuň önümleriniň Türkmenistanyň kanunçylygynda bellenen tertipde konfiskasiýa edilen gurallaryny ýerleşdirmekden alnan serişdeleriň, şeýle hem graždanlaryň we ýuridik taraplaryň meýletin wznoslarynyň maksada laýyk peýdalanylmagyny.

37 madda. Haýwanat dünýäsiniň peýdalanylandygy üçin tölegler

Haýwanat dünýäsiniň peýdalanylandygy üçin tölegleri, şolaryň aňryçäk möçberi we olary almagyň tertibi Türkmenistanyň Ministrler kabineti tarapyndan tassyklanylýar.

Haýwanat dünýäsiniň peýdalanylandygy üçin tölegleriň tölenilmegi tebigatdan peýdalanyjlary haýwanat dünýäsiniň obýektlerini we olaryň bolýan sredasyny goramak boýunça bellenen çäreleri berjaý etmekden, şeýle hem oňa ýetiren zyýanyň öwezini doldurmakdan boşatmaýar.

VIII BÖLÜM

HAÝWANAT DÜNYÄSINIŇ GORALYŞYNA WE REJELI PEÝDALANYLYŞYNA GÖZEGÇILIK

38 madda. Haýwanat dünýäsiniň goralýşyna we rejeli peýdalanylyşyna döwlet gözegçiligi

Haýwanat dünýäsiniň goralýşyna we rejeli peýdalanylyşyna döwlet gözegçiligi Türkmenistanyň Ministrler kabineti, Türkmenistanyň Tebigaty goramak ministrligi, Türkmenistanyň Döwlet balyk hojalygy komiteti ýerli ýerine ýetiriji häkimiýet organlary we öz ygtyýarynyň çäklerinde döwlet dolandyryşynyň şoňa ýörite ygtyýarly edilen beýleki organlary tarapyndan amala aşyrylýar.

Görkezilen döwlet organlary haýwanat dünýäsinden peýdalanmagyň Türkmenistanyň kanunçylygynda kesgitlenen tertibiniň we beýleki düzgünleriň berjaý edilişine döwlet gözegçiligini amala aşýrmaga gatnaşdyrmak üçin wedomstwolaýyn gulluklary, jemgyýetçilik inspeksiýalaryny bellenen tertipde çekip biler.

39 madda. Haýwanat dünýäsiniň goralýşyna we rejeli peýdalanylyşyna wedomstwolaýyn gözegçilik

Haýwanat dünýäsiniň goralýşyna we rejeli peýdalanylyşyna wedomsiwolaýyn gözegçilik garamagynda haýwanat dünýäsiniň obýektlerinden peýdalanýan kärhanalary, edaralary we guramalary bolan ministrlikleriň we wedomstwolaryň degişli organlary tarapyndan amala aşyrylýar.

Wedomstwolaýyn gözegçilik amala aşyrylanda ministrlikler we wedomstwolar Türkmenistanyň kanunçylygyny, Türkmenistanyň Tebigaty goramak baradaky ministrliginiň, Türkmenistanyň Döwlet balyk hojalygy komitetiniň we oňa ýörite ygtyýarly edilen beýleki döwlet dolandyryş organlarynyň düzgünlerini hem görkezmelerini hökmany goldanmalydyrlar.

40 madda. Haýwanat dünýäsiniň goralýşyna we rejeli peýdalanylyşyna jemgyýetçilik gözegçiligi

Haýwanat dünýäsiniň goralýşyna we rejeli peýdalanylyşyna jemgyýetçilik gözegçiligi haýwanat dünýäsini goramak hem-de peýdalanmak boýunça specialistleri çekmek bilen jemgyýetçilik birleşikleri, zähmet kollektiwleri tarapyndan amala aşyrylýar.

Jemgyýetçilik gözegçiliginiň barşynda alnan netijeler maslahat beriji häsiýete eýedir.

41 madda. Türkmenistanyň Tebigaty goramak ministrliginiň we haýwanat dünýäsini goramaga hem rejeli peýdalanmaga ýörite ygtyýarly beýleki organlaryň wezipeli adamlarynyň hukuklary

Türkmenistanyň Ministrler kabineti tarapyndan tassyklanylýan sanawa laýyklykda, haýwanat dünýäsini goramak we rejeli peýdalanmak boýunça gulluk borçlaryny ýerine ýetirýän wezipeli adamlara ýanynda ok atýan gulluk ýaragyny, şeýle hem ýörite serişdeleri götermäge, saklamaga we ulanmaga rugsat berlendir, olaryň şulara hukugy bardyr:

Türkmenistanyň we daşary ýurt döwletleriniň ýuridik taraplarynyň, Türkmenistanyň graždanlarynyň we Türkmenistanyň territoriýasynda ýaşaýan ýa-da bolýan beýleki adamlaryň, haýwanat dünýäsinden peýdalanmagy amala aşyrmaga, aýratyn goralýan territoriýada (akwatoriýada) bolmaga rugsat berýän dokumentlerini, şeýle hem ok atýan ýaragy saklamaga we ýanynda götermäge içeri işler organlary tarapyndan berlen rugsatnamalary barlamaga;

haýwanat dünýäsini goramak we rejeli peýdalanmak baradaky kanunçylygy bozujylary saklamaga, olaryň hukuk tertibiniň bozulmalaryny amala aşyrandyklary barada protokol düzmäge we şol düzgün bozujylary hukuk goraýyş organlaryna eltmäge;

zatlary gözden geçirmäge we saklanylan adamlaryň hut özlerine barlag geçirmäge, transport serişdelerini saklamaga we gözden geçirmäge, ýaragy we haýwanat dünýäsiniň obýektlerini tutmagyň beýleki gurallaryny, olardan alnan önümlere, şol sanda olaryň daşalýan, skladlara ýerleşdirilýän ýerlerde, gaýtadan işlenilýän hem ýerlenilýän wagtynda barlag geçirmäge;

düzgün bozujydan bikanun gazanylan önümini, ýaragyny we haýwanat dünýäsiniň obýektlerini gazanmagyň beýleki gurallaryny, şol sanda transport serişdesini, şeýle hem degişli dokumentlerini bellenilen tertipde resmileşdirmek arkaly almaga.

Ok atýan gulluk ýaragyny edinmegiň, saklamagyň we ulanmagyň tertibi, şeýle hem ýörite serişdeleriň görnüşleriniň sanawy we olary wezipeli adamlar tarapyndan ulanmagyň düzgünleri Türkmenistanyň Ministrler kabineti tarapyndan kesgitlenilýär.

Türkmenistanyň Tebigaty goramak baradaky ministrliginiň, Türkmenistanyň Döwlet balyk hojalygy komiteti we haýwanat dünýäsini goramak hem rejeli peýdalanmak boýunça ýörite ygtyýarly beýleki organlaryň öz çäklerinde tassyklanylýan düzgünleriniň we görkezmeleriniň, eýeçiligiň haýsy görnüşine degişlidigine garamazdan, ýuridik we fiziki taraplaryň ählisi tarapyndan ýerine ýetirilmegi hökmandyr.

42 madda. Haýwanat dünýäsini goramak we rejeli peýdalanmak baradaky organlaryň wezipeli adamlarynyň strahowaniýesi

Türkmenistanyň Tebigaty goramak ministrliginiň we haýwanat dünýäsini goramak hem rejeli peýdalanmak boýunça ýörite ygtyýarly beýleki organlaryň wezipeli adamlary (olaryň sanawy Türkmenistanyň Ministrler kabineti tarapyndan tassyklanylýar) hökmany strahowaniýe edilmäge degişlidir hem-de şikes ýeten ýa-da wepat bolan halatynda, ýetirilen zyýanyň öwezini bellenilen tertipde almaga bolan hukugy bardyr.

JEMLEÝJI DÜZGÜNLER

43 madda. Haýwanat dünýäsini goramak we rejeli peýdalanmak boýunça kanunçylygyň bozulandygy üçin jogapkärçilik

Haýwanat dünýäsini goramak we rejeli peýdalanmak babatda kanunçylygyň bozulmalary şu aşakdakylardyr:

haýwanat dünýäsinden peýdalanmagyň tertibiniň bozulmagy, şeýle hem haýwanat dünýäsiniň obýektlerine zeper ýetirýän diýlip ykrar edilen haýwanlaryň ýa-da ösümlikleriň Türkmenistana bikanun getirilmegi;

haýwanlaryň bolýan sredasynyň goralýş düzgünleriniň bozulmagy, zoologik kolleksiýalary döretmegiň we şolary satmagyň düzgünleriniň bozulmagy, şeýle hem haýwanat dünýäsiniň obýektleriniň birugsat göçürilmegi, akklimatizasiýalaşdyrylmagy we çaknyşdyrylmagy;

haýwanat dünýäsine zeper ýetiren, ösümlikleri gorap saklamagyň serişdelerini we beýleki preparatlary daşamagyň, saklamagyň we ulanmagyň düzgünleriniň bozulmagy;

haýwanat dünýäsiniň seýrek duşýan we ýitip ýok bolup gitmek howpy astynda durýan obýektleriniň ýok edilmegi ýa-da haýwanat dünýäsiniň görkezilen obýektleriniň ölmegine, sanynyň kemelmegine ýa-da bolýan sredasynyň bozulmagyna getirip biljek beýleki hereketleriň amala aşyrylmagy;

haýwanat dünýäsiniň obýektleriniň, olaryň önümleriniň we bölekleriniň degişli rugsady bolmazdan, Türkmenistana getirilmegi we onuň çäklerinden daşary äkidilmegi;

hojalyk işiniň prosesinde we transport serişdeleri ulanylanda haýwanat dünýäsiniň obýektleriniň heläk bolmagynyň önüni almak boýunça talaplaryň bozulmagy;

döwlet goraghanalarynda, döwlet zakazniklerinde we aýratyn goralýan beýleki tebigy territoriýalarda, akwatoriýalarda haýwanat dünýäsiniň obýektleriniň gorag düzgünleriniň bozulmagy;

haýwanat dünýäsinden peýdalanýanlar ýa-da haýwanat dünýäsiniň obýektlerini goramak we rejeli peýdalanmak boýunça ýörite ygtyýarly organlar tarapyndan goýlan anşaglaryň we beýleki belgileriň, şeýle hem ýokarda görkezilen peýdalanyjylara we organlara degişli bolan jaýlaryň we beýleki desgalaryň ýok edilmegi ýa-da zaýalanmagy;

haýwanat dünýäsinden peýdalanmaga ygtyýarnamalar we haýwanat dünýäsiniň obýektlerini olaryň bolýan sredalaryndan aýyrmak üçin rugsatnamalar bermegiň bellenilen tertibiniň bozulmagy;

ilatyň we öý haýwanlarynyň howpsuzlygy üçin uly ähmiýeti bolan haýwanat dünýäsiniň obýektleriniň ýagdaýy we sany, haýwanat dünýäsiniň obýektleriniň rejeli peýdalanylyşy, olaryň üznüksiz köpelişi we olaryň bolýan sredalarynyň hili hakyndaky maglumatlaryň ýaşyrylmagy ýa-da ýoýulmagy;

haýwanat dünýäsini goramak we netijeli peýdalanmak boýunça wezipeli adamlaryň hem-de ýörite ygtyýarly beýleki organlaryň kanuny talaplaryna gulak asylmazlygy;

Türkmenistanyň hereket edýän kanunçylygynyň başga hili bozulmalary.

Haýwanat dünýäsini goramak we rejeli peýdalanmak babatda kanunçylygy bozmakda günäkär adamlar Türkmenistanyň kanunçylygyna laýyklykda jogapkärçilige çekilýärler.

44 madda. Haýwanat dünýäsini goramak we rejeli peýdalanmak boýunça kanunçylygyň bozulmagy netijesinde ýetirilen zyýanyň öwezini dolmak

Ýuridik we fiziki taraplar haýwanat dünýäsini goramak we rejeli peýdalanmak baradaky kanunçylygy bozmak bilen ýetiren zyýanyň öwezini Türkmenistanyň kanunçylygynda bellenilen möçberinde we tertipde dolmaga borçludur.

Zyýanyň öwezini dolmak bilen baglanyşyklylykda kärhananyň çykdaýy çykarmagyna günäkär bolan wezipeli adamlar we beýleki işgärler hem bellenilen tertipde maddy jogapkärçiligi çekýärler.

45 madda. Haýwanat dünýäsini goramak we rejeli peýdalanmak babatda Türkmenistanyň kanunçylygyny bozýan geleşikleriň hakyky däldigi

Haýwanat dünýäsini goramak we rejeli peýdalanmak boýunça Türkmenistanyň kanunlarynyň we beýleki normativ hukuk aktlarynyň bozulmagynda haýwanat dünýäsi babatda amala aşyrylan geleşikleriň hemmesi hakyky dälidir.

46 madda. Haýwanat dünýäsini goramak we rejeli peýdalanmak meseleleri boýunça jedelleri çözmegiň tertibi

Haýwanat dünýäsini goramak we rejeli peýdalanmak meseleleri boýunça jedeller Türkmenistanyň kanunçylygynda bellenilen tertipde çözülýär.

Aşgabat şäheri

1997- nji ýylyň 12-nji iýuny

№ 230-1

Symfony\Component\HttpFoundation\File\Exception\FileNotFoundException: The file "C:\Users\Administrator\AppData\Roaming\Adalat EMTTP\www\public\Haýwanat dünýäsini goramak we rejeli peýdalanmak hakynda.doc" does not exist in file C:\Users\Administrator\AppData\Roaming\Adalat EMTTP\www\vendor\symfony\HttpFoundation\File\File.php on line 36

```
#0 C:\Users\Administrator\AppData\Roaming\Adalat EMTTP\www\vendor\symfony\HttpFoundation\BinaryFileResponse.php(94): Symfony\Component\HttpFoundation\File\File->__construct('C:\\Users\\Admini...')
#1 C:\Users\Administrator\AppData\Roaming\Adalat EMTTP\www\vendor\symfony\HttpFoundation\BinaryFileResponse.php(52): Symfony\Component\HttpFoundation\BinaryFileResponse->setFile('C:\\Users\\Admini...', 'attachment', false, true)
#2 C:\Users\Administrator\AppData\Roaming\Adalat EMTTP\www\vendor\laravel\framework\src\Illuminate\Routing\ResponseFactory.php(165): Symfony\Component\HttpFoundation\BinaryFileResponse->__construct('C:\\Users\\Admini...', 200, Array, true, 'attachment')
#3 C:\Users\Administrator\AppData\Roaming\Adalat EMTTP\www\app\Http\Controllers\ActController.php(35): Illuminate\Routing\ResponseFactory->download('C:\\Users\\Admini...')
#4 C:\Users\Administrator\AppData\Roaming\Adalat EMTTP\www\vendor\laravel\framework\src\Illuminate\Routing\Controller.php(54): App\Http\Controllers\ActController->export_word('35528')
#5 C:\Users\Administrator\AppData\Roaming\Adalat EMTTP\www\vendor\laravel\framework\src\Illuminate\Routing\ControllerDispatcher.php(45): Illuminate\Routing\Controller->callAction('export_word', Array)
#6 C:\Users\Administrator\AppData\Roaming\Adalat EMTTP\www\vendor\laravel\framework\src\Illuminate\Routing\Route.php(262): Illuminate\Routing\ControllerDispatcher->dispatch(Object(Illuminate\Routing\Route), Object(App\Http\Controllers\ActController), 'export_word')
#7 C:\Users\Administrator\AppData\Roaming\Adalat EMTTP\www\vendor\laravel\framework\src\Illuminate\Routing\Route.php(205): Illuminate\Routing\Route->runController()
#8 C:\Users\Administrator\AppData\Roaming\Adalat EMTTP\www\vendor\laravel\framework\src\Illuminate\Routing\Router.php(721): Illuminate\Routing\Route->run()
#9 C:\Users\Administrator\AppData\Roaming\Adalat EMTTP\www\vendor\laravel\framework\src\Illuminate\Pipeline\Pipeline.php(128): Illuminate\Routing\Router->Illuminate\Routing\{closure}(Object(Illuminate\Http\Request))
#10 C:\Users\Administrator\AppData\Roaming\Adalat EMTTP\www\app\Http\Middleware\Check.php(30): Illuminate\Pipeline\Pipeline->Illuminate\Pipeline\{closure}(Object(Illuminate\Http\Request))
#11 C:\Users\Administrator\AppData\Roaming\Adalat EMTTP\www\vendor\laravel\framework\src\Illuminate\Pipeline\Pipeline.php(167): App\Http\Middleware\Check->handle(Object(Illuminate\Http\Request), Object(Closure))
#12 C:\Users\Administrator\AppData\Roaming\Adalat EMTTP\www\app\Http\Middleware\Locale.php(27): Illuminate\Pipeline\Pipeline->Illuminate\Pipeline\{closure}(Object(Illuminate\Http\Request))
#13 C:\Users\Administrator\AppData\Roaming\Adalat EMTTP\www\vendor\laravel\framework\src\Illuminate\Pipeline\Pipeline.php(167): App\Http\Middleware\Locale->handle(Object(Illuminate\Http\Request), Object(Closure))
#14 C:\Users\Administrator\AppData\Roaming\Adalat EMTTP\www\vendor\laravel\framework\src\Illuminate\Routing\Middleware\SubstituteBindings.php(50): Illuminate\Pipeline\
```



```
Pipeline->Illuminate\Pipeline\{closure}(Object(Illuminate\Http\Request))
#15 C:\Users\Administrator\AppData\Roaming\Adalat EMTP\www\vendor\laravel\framework\
src\Illuminate\Pipeline\Pipeline.php(167): Illuminate\Routing\Middleware\
SubstituteBindings->handle(Object(Illuminate\Http\Request), Object(Closure))
#16 C:\Users\Administrator\AppData\Roaming\Adalat EMTP\www\vendor\laravel\framework\
src\Illuminate\Foundation\Http\Middleware\VerifyCsrfToken.php(78): Illuminate\
Pipeline\Pipeline->Illuminate\Pipeline\{closure}(Object(Illuminate\Http\Request))
#17 C:\Users\Administrator\AppData\Roaming\Adalat EMTP\www\vendor\laravel\framework\
src\Illuminate\Pipeline\Pipeline.php(167): Illuminate\Foundation\Http\Middleware\
VerifyCsrfToken->handle(Object(Illuminate\Http\Request), Object(Closure))
#18 C:\Users\Administrator\AppData\Roaming\Adalat EMTP\www\vendor\laravel\framework\
src\Illuminate\View\Middleware\ShareErrorsFromSession.php(49): Illuminate\Pipeline\
Pipeline->Illuminate\Pipeline\{closure}(Object(Illuminate\Http\Request))
#19 C:\Users\Administrator\AppData\Roaming\Adalat EMTP\www\vendor\laravel\framework\
src\Illuminate\Pipeline\Pipeline.php(167): Illuminate\View\Middleware\
ShareErrorsFromSession->handle(Object(Illuminate\Http\Request), Object(Closure))
#20 C:\Users\Administrator\AppData\Roaming\Adalat EMTP\www\vendor\laravel\framework\
src\Illuminate\Session\Middleware\StartSession.php(121): Illuminate\Pipeline\
Pipeline->Illuminate\Pipeline\{closure}(Object(Illuminate\Http\Request))
#21 C:\Users\Administrator\AppData\Roaming\Adalat EMTP\www\vendor\laravel\framework\
src\Illuminate\Session\Middleware\StartSession.php(64): Illuminate\Session\
Middleware\StartSession->handleStatefulRequest(Object(Illuminate\Http\Request),
Object(Illuminate\Session\Store), Object(Closure))
#22 C:\Users\Administrator\AppData\Roaming\Adalat EMTP\www\vendor\laravel\framework\
src\Illuminate\Pipeline\Pipeline.php(167): Illuminate\Session\Middleware\
StartSession->handle(Object(Illuminate\Http\Request), Object(Closure))
#23 C:\Users\Administrator\AppData\Roaming\Adalat EMTP\www\vendor\laravel\framework\
src\Illuminate\Cookie\Middleware\AddQueuedCookiesToResponse.php(37): Illuminate\
Pipeline\Pipeline->Illuminate\Pipeline\{closure}(Object(Illuminate\Http\Request))
#24 C:\Users\Administrator\AppData\Roaming\Adalat EMTP\www\vendor\laravel\framework\
src\Illuminate\Pipeline\Pipeline.php(167): Illuminate\Cookie\Middleware\
AddQueuedCookiesToResponse->handle(Object(Illuminate\Http\Request), Object(Closure))
#25 C:\Users\Administrator\AppData\Roaming\Adalat EMTP\www\vendor\laravel\framework\
src\Illuminate\Cookie\Middleware\EncryptCookies.php(67): Illuminate\Pipeline\
Pipeline->Illuminate\Pipeline\{closure}(Object(Illuminate\Http\Request))
#26 C:\Users\Administrator\AppData\Roaming\Adalat EMTP\www\vendor\laravel\framework\
src\Illuminate\Pipeline\Pipeline.php(167): Illuminate\Cookie\Middleware\
EncryptCookies->handle(Object(Illuminate\Http\Request), Object(Closure))
#27 C:\Users\Administrator\AppData\Roaming\Adalat EMTP\www\vendor\laravel\framework\
src\Illuminate\Pipeline\Pipeline.php(103): Illuminate\Pipeline\Pipeline->Illuminate\
Pipeline\{closure}(Object(Illuminate\Http\Request))
#28 C:\Users\Administrator\AppData\Roaming\Adalat EMTP\www\vendor\laravel\framework\
src\Illuminate\Routing\Router.php(723): Illuminate\Pipeline\Pipeline-
>then(Object(Closure))
#29 C:\Users\Administrator\AppData\Roaming\Adalat EMTP\www\vendor\laravel\framework\
src\Illuminate\Routing\Router.php(698): Illuminate\Routing\Router-
>runRouteWithinStack(Object(Illuminate\Routing\Route), Object(Illuminate\Http\
Request))
#30 C:\Users\Administrator\AppData\Roaming\Adalat EMTP\www\vendor\laravel\framework\
src\Illuminate\Routing\Router.php(662): Illuminate\Routing\Router-
>runRoute(Object(Illuminate\Http\Request), Object(Illuminate\Routing\Route))
#31 C:\Users\Administrator\AppData\Roaming\Adalat EMTP\www\vendor\laravel\framework\
src\Illuminate\Routing\Router.php(651): Illuminate\Routing\Router-
>dispatchToRoute(Object(Illuminate\Http\Request))
#32 C:\Users\Administrator\AppData\Roaming\Adalat EMTP\www\vendor\laravel\framework\
src\Illuminate\Foundation\Http\Kernel.php(167): Illuminate\Routing\Router-
>dispatch(Object(Illuminate\Http\Request))
#33 C:\Users\Administrator\AppData\Roaming\Adalat EMTP\www\vendor\laravel\framework\
src\Illuminate\Pipeline\Pipeline.php(128): Illuminate\Foundation\Http\Kernel-
>Illuminate\Foundation\Http\{closure}(Object(Illuminate\Http\Request))
#34 C:\Users\Administrator\AppData\Roaming\Adalat EMTP\www\vendor\livewire\livewire\
src\DisableBrowserCache.php(19): Illuminate\Pipeline\Pipeline->Illuminate\Pipeline\
{closure}(Object(Illuminate\Http\Request))
#35 C:\Users\Administrator\AppData\Roaming\Adalat EMTP\www\vendor\laravel\framework\
src\Illuminate\Pipeline\Pipeline.php(167): Livewire\DisableBrowserCache-
>handle(Object(Illuminate\Http\Request), Object(Closure))
#36 C:\Users\Administrator\AppData\Roaming\Adalat EMTP\www\vendor\laravel\framework\
src\Illuminate\Foundation\Http\Middleware\TransformsRequest.php(21): Illuminate\
Pipeline\Pipeline->Illuminate\Pipeline\{closure}(Object(Illuminate\Http\Request))
```

```
#37 C:\Users\Administrator\AppData\Roaming\Adalat EMTP\www\vendor\laravel\framework\
src\Illuminate\Foundation\Http\Middleware\ConvertEmptyStringsToNull.php(31):
Illuminate\Foundation\Http\Middleware\TransformsRequest->handle(Object(Illuminate\
Http\Request), Object(Closure))
#38 C:\Users\Administrator\AppData\Roaming\Adalat EMTP\www\vendor\laravel\framework\
src\Illuminate\Pipeline\Pipeline.php(167): Illuminate\Foundation\Http\Middleware\
ConvertEmptyStringsToNull->handle(Object(Illuminate\Http\Request), Object(Closure))
#39 C:\Users\Administrator\AppData\Roaming\Adalat EMTP\www\vendor\laravel\framework\
src\Illuminate\Foundation\Http\Middleware\TransformsRequest.php(21): Illuminate\
Pipeline\Pipeline->Illuminate\Pipeline\{closure}(Object(Illuminate\Http\Request))
#40 C:\Users\Administrator\AppData\Roaming\Adalat EMTP\www\vendor\laravel\framework\
src\Illuminate\Foundation\Http\Middleware\TrimStrings.php(40): Illuminate\Foundation\
Http\Middleware\TransformsRequest->handle(Object(Illuminate\Http\Request),
Object(Closure))
#41 C:\Users\Administrator\AppData\Roaming\Adalat EMTP\www\vendor\laravel\framework\
src\Illuminate\Pipeline\Pipeline.php(167): Illuminate\Foundation\Http\Middleware\
TrimStrings->handle(Object(Illuminate\Http\Request), Object(Closure))
#42 C:\Users\Administrator\AppData\Roaming\Adalat EMTP\www\vendor\laravel\framework\
src\Illuminate\Foundation\Http\Middleware\ValidatePostSize.php(27): Illuminate\
Pipeline\Pipeline->Illuminate\Pipeline\{closure}(Object(Illuminate\Http\Request))
#43 C:\Users\Administrator\AppData\Roaming\Adalat EMTP\www\vendor\laravel\framework\
src\Illuminate\Pipeline\Pipeline.php(167): Illuminate\Foundation\Http\Middleware\
ValidatePostSize->handle(Object(Illuminate\Http\Request), Object(Closure))
#44 C:\Users\Administrator\AppData\Roaming\Adalat EMTP\www\vendor\laravel\framework\
src\Illuminate\Foundation\Http\Middleware\PreventRequestsDuringMaintenance.php(86):
Illuminate\Pipeline\Pipeline->Illuminate\Pipeline\{closure}(Object(Illuminate\Http\
Request))
#45 C:\Users\Administrator\AppData\Roaming\Adalat EMTP\www\vendor\laravel\framework\
src\Illuminate\Pipeline\Pipeline.php(167): Illuminate\Foundation\Http\Middleware\
PreventRequestsDuringMaintenance->handle(Object(Illuminate\Http\Request),
Object(Closure))
#46 C:\Users\Administrator\AppData\Roaming\Adalat EMTP\www\vendor\fruitcake\laravel-
cors\src\HandleCors.php(38): Illuminate\Pipeline\Pipeline->Illuminate\Pipeline\
{closure}(Object(Illuminate\Http\Request))
#47 C:\Users\Administrator\AppData\Roaming\Adalat EMTP\www\vendor\laravel\framework\
src\Illuminate\Pipeline\Pipeline.php(167): Fruitcake\Cors\HandleCors-
>handle(Object(Illuminate\Http\Request), Object(Closure))
#48 C:\Users\Administrator\AppData\Roaming\Adalat EMTP\www\vendor\laravel\framework\
src\Illuminate\Http\Middleware\TrustProxies.php(39): Illuminate\Pipeline\Pipeline-
>Illuminate\Pipeline\{closure}(Object(Illuminate\Http\Request))
#49 C:\Users\Administrator\AppData\Roaming\Adalat EMTP\www\vendor\laravel\framework\
src\Illuminate\Pipeline\Pipeline.php(167): Illuminate\Http\Middleware\TrustProxies-
>handle(Object(Illuminate\Http\Request), Object(Closure))
#50 C:\Users\Administrator\AppData\Roaming\Adalat EMTP\www\vendor\laravel\framework\
src\Illuminate\Pipeline\Pipeline.php(103): Illuminate\Pipeline\Pipeline->Illuminate\
Pipeline\{closure}(Object(Illuminate\Http\Request))
#51 C:\Users\Administrator\AppData\Roaming\Adalat EMTP\www\vendor\laravel\framework\
src\Illuminate\Foundation\Http\Kernel.php(142): Illuminate\Pipeline\Pipeline-
>then(Object(Closure))
#52 C:\Users\Administrator\AppData\Roaming\Adalat EMTP\www\vendor\laravel\framework\
src\Illuminate\Foundation\Http\Kernel.php(111): Illuminate\Foundation\Http\Kernel-
>sendRequestThroughRouter(Object(Illuminate\Http\Request))
#53 C:\Users\Administrator\AppData\Roaming\Adalat EMTP\www\public\index.php(52):
Illuminate\Foundation\Http\Kernel->handle(Object(Illuminate\Http\Request))
#54 {main}
```